

УДК 396.9:328

О. В. Оніщенко

Жінки в Українській Центральній Раді

У статті висвітлено кількісний склад жінок, які отримали мандати членів Української Центральної Ради. Проаналізовано основні напрямки та обсяг роботи жінок-представниць Центральної Ради щодо піднесення та реалізації ідеї національного державотворення, надання допомоги біженцям, українізації освіти, охорони здоров'я жінок та дітей, розвитку культури.

Ключові слова: жінки, Українська Центральна Рада, державотворення, біженці, освіта, культура.

В статье представлен количественный состав женщин, которые получили мандаты членов Украинской Центральной Рады. Проанализированы основные направления и объем работы женщин-представительниц Центральной Рады относительно реализации идеи создания национального государства, оказания помощи беженцам, украинизации образования, охраны здоровья женщин и детей, развития культуры.

Ключевые слова: женщины, Украинская Центральная Рада, государственность, беженцы, образование, культура.

In the article represented the number of women who received redentials of members of the Ukrainian Central Rada. The basic directions and the amount of work of female representatives of the Central Rada on recovery and realization of the idea of national statebuilding, assisting refugees, ukrainization of education, women and children health, culture.

Key words: women, the Ukrainian Central Rada, statebuilding, refugees, education, culture.

Минуло майже сто років від початку подій Української революції 1917–1921 рр., подій, які залишили вагомий слід на багатовіковому шляху українців до власної держави.

Як і сьогодні, у важкі для країни часи, жінки поруч з чоловіками стали до побудови нового суспільства, нових політичних органів влади. Саме тому досвід минулих поколінь є актуальним для сучасників, які, як і сто років тому, виступають за розвиток держави на засадах гуманізму, демократії, забезпечення національних інтересів громадян.

Джерельну базу даного дослідження складають, у першу чергу, безпосередньо документи Української Центральної Ради, видані

Інститутом історії України НАНУ [26], а також тогочасна преса [9; 14; 17]. Надзвичайно цінними є праці самих діячок українського національного руху 1917–1921 рр., а саме, К. Антонович, З. Мірної, С Русової, Н. Суровцової [1; 12; 13; 19; 20; 25].

Також дане дослідження базується на працях біографічного характеру – це нариси життя і творчості, наукової та громадської діяльності І. Розгін про Валентину Радзимовську [18], С. Русової про цілу низку визначних українських жінок [21], Л. Смоляр про З. Мірну [22], Ю. Солод про Людмилу Старицьку-Черняхівську [23], Є. Сохачької про Олімпіаду Пащенко [24] тощо. Етапною у дослідженні українського жіночого руху стали праці М. Богачевської-Хом'як "Дума України – жіночого роду" та "Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884–1939" [3; 4].

Серед досліджень, присвячених різним аспектам життя та діяльності української інтелігенції у революційну епоху, особливо слід відзначити розвідки В. Верстюк, Т. Осташко [5], Н. Миронець [11] та Л. Петришиної [16], які безпосередньо стосуються діяльності жінок в Українській Центральній Раді.

Початок 1917 р. для українських губерній позначився стрімким зростанням національно-визвольного руху, активними учасницями якого стали жінки різного віку, соціального стану, національності.

На чолі українського національно-визвольного руху стала Українська Центральна Рада (УЦР). На Українському Національному Конгресі (6–8 квітня 1917 р.) було значно розширено склад УЦР. До її складу увійшло 118 осіб від українських губерній, українських громад Москви, Саратова, Кубані, Ростова-на-Дону, політичних партій, громадських і культурно-освітніх організацій [26, с. 10].

Серед членів Української Центральної Ради були і жінки. Спочатку їх налічувалося 6, згодом 15, а згідно списку персонального складу Української Центральної Ради, затвердженого мандатною комісією шостих загальних зборів від 8 серпня 1917 р., членами Ради була вже 21 особа жіночої статі [Підрахунки автора за: 5, с. 211–227].

Серед представників національних меншин налічувалося 6 жінок: А. Гербер, Г. Заславська-Круповецька, Е. Каганова, Л. Рабінович, В. Резина, С. Фукс. Це переважно представниці від єврейської та польської громад, що активно діяли на території українських губерній.

Так, наприклад, польське населення Києва на 1917 р. разом з біженцями складало 80 тис. чол. Поряд з польськими політичними партіями діяла також велика кількість громадських об'єднань [10, с. 49–51]. Польські жінки Києва згуртувалися у власний гурток на чолі

з Г. Кноль. 2–3 травня 1917 р. гурток провів З'їзд польських жінок, зібравши 400 представниць із Умані, Харкова, Вінниці, Бердичева, Білої Церкви. Обговорювалися такі питання: виховання та освіта, охорона материнства, організація жінок-польок у товариства та союзи, зрівняння жінок у правах з чоловіками тощо [17].

Також у Києві діяло “Товариство розповсюдження просвітництва між євреями в Росії”, членами якого також були переважно жінки [14].

Всеукраїнську Раду робітничих депутатів в УЦР репрезентували 4 жінки: Н. Захарченко, О. Клір, М. Лисиченко та Ю. Шевченко.

Від “Просвіти” м. Києва мандати отримали:

Зінаїда Мірна (1875–1950), яка протягом 1917 р. очолювала Київську філію Товариства охорони жінок, член УПСФ. Згодом вона була обрана головою Виконавчого комітету у справах біженців та входила до Малої Ради [22].

Софія Русова (1859–1940), яка при Генеральному Секретаріаті УЦР очолила відділи позашкільної освіти й дошкільного виховання у секретаріаті освіти [5, с. 153–154].

Від Товариства Українських Поступовців:

Людмила Старицька-Черняхівська (1869–1941) – очолила видавничий департамент секретаріату освіти. Була обрана також членом Малої Ради [23, с. 71–80].

Любов Яновська (1861–1933) – письменниця, активна діячка українського жіночого руху.

Від Київського регіону:

Марія Грушевська (1868–1948) – увійшла до комісії для підготовки статуту автономії України [5, с. 85–86].

Від українських колоній (м. Саратов):

К. Любинська – член Генерального секретаріату народної освіти.

Від Українського Жіночого Союзу:

В. Нечаївська (1895–1972) – громадсько-політична діячка, письменниця.

Від Союзу автономістів-федералістів:

В. О'Коннор-Вілінська (1867–1930) – письменниця та перекладач, діячка українського національно-громадського руху. Член Малої Ради [5, с. 139–140; 27, с. 237–240].

Від Українського педагогічного товариства:

О. Пашенко (1879–1972) – громадська діячка Східного Поділля. У 1917 р. вона була головою земської управи Кам'янець-Подільського повіту та головою Кам'янець-Подільської селянської спілки, співорганізаторкою

нізаторкою Кам'янець-Подільського державного укрїнського університету [24, с. 139].

Також мандати членів УЦР отримали:

О. Грушевська (Парфиненко) (1878–1961) – український історик, літературознавець, шевченкознавець, бібліотекар, букініст.

М. Ішуніна (1878–1920) – громадська діячка, член ТУП, "Просвіти", "Комітету допомоги жертвам війни".

З перших днів формування Центральної Ради жінки активно залучилися до державотворчого процесу. Велику роботу проводили вони з організації різноманітних з'їздів, конференцій, зустрічали делегатів, займалися їх розселенням, харчуванням.

На долю З. Мірної випала підготовка Всеукраїнського національного конгресу та улаштування "Дня Національного Фонду". "До Києва, – згадувала Зінаїда Мірна, – мали з'їхатися делегати від селян, військових, робітників. Перед Центральною Радою стало завдання – всіх цих людей кудись примістити... Мені було просто сказано: "До Києва прибуде понад 1000 делегатів, здебільшого селян, які до готелів не підуть, їх треба розмістити по безплатних помешканням. Цю справу поручається Вам..." [12].

Наступним випробування для Зінаїди Мірної, врешті, як і для всіх діячок Центральної Ради, стала організація "Дня національного фонду" [13].

Центральна Рада не мала грошей і, щоб вийти з цієї матеріальної скрути, вирішено було провести "День національного фонду". День Фонду призначили на 23 травня, але через те, що Мірній пізно доручили цю справу, то всю підготовчу працю жінкам треба було провести за місяць. Слід було створити Комітет для проведення "Дня національного фонду" і в цій непростій ситуації Зінаїда Мірна усвідомлювала, що очолити Комітет має особа, яку знає та поважає громада, і яка в неймовірно важких умовах може "витягнути" справу. Її прохання були звернені до Л. Старицької-Черняхівської, їх єднала давня спільна праця у громадських організаціях, вони навчалися разом працювати задля загальної справи. Чималих зусиль коштувало Зінаїді Василівні умовити Л. Старицьку-Черняхівську на цю посаду. Сама ж З. Мірна взяла на себе складну функцію скарбниці. Важливо було вчасно подати інформацію, пояснити необхідність створення такого фонду і З. Мірна писала звернення, статті, листівки до газет. Спільно з Л. Старицькою-Черняхівською вони готували відозви до громадян з закликом складати в жертву на національні потреби одноденний заробіток, організовувати різні грошові збірки та улаштувати скрізь в місцях

свого перебування “День національного фонду”. Ці відозви були розіслані по містах, селах, скрізь, де жили українці. Людмила Старицька-Черняхівська їздила по Україні й закликала підтримувати цю ініціативу. Планувалося, що збирання грошей розпочнеться одночасно серед усього громадянства 23 травня. Але кошти стали надходити вже через тиждень і громадяни прохали надсилати їм для дальшого збору нові листи. “День національного фонду” продовжувався в Києві 3 дні. Вечорами в ці дні відбувалися різні вистави, вдень – мітинги, відчити. По всьому місту збиралися гроші під керівництвом членів Комітету. Головною касою управляла З. Мірна, вона безпосередньо займалася підрахунком коштів. Марія Грушевська, Оксана Стешенко, Людмила Черняхівська-Старицька, Валерія О’Коннор-Вілінська та Марія Старицька працювали над улаштуванням вистав та відчитів по театрах. Акцією продажу українських книжок займалася Любов Яновська. Зібрані гроші віддавали до банку на рахунок Центральної Ради [22].

У серпні 1917 р. З. Мірна очолила Комітет при “Товаристві допомоги населенню України, що постраждало від війни” і якому були передані всі допомогіві інституції Земгора й “Тетянівського комітету”. Коли 5 жовтня 1917 р. на скликаній В. Винниченком нараді був створений Виконавчий Комітет у справах біженців, його головою одностайно обрали З. Мірну [11, с. 54].

Жінки, що працювали у складі УЦР, докладали також чимало зусиль, опікуючись наймолодшими громадянами, освітою та вихованням дітей дошкільного віку. 15 листопада 1917 р. у Києві розпочало роботу Товариство народних дитячих садків, до якого входили С. Русова, М. Ішуніна, В. Нечаївська та інші. Товариство відкрило перший “Український дитячий клуб”, у якому діти займалися музикою і іграми, читанням, ручною працею.

Важливим напрямком діяльності для УЦР стала справа українізації освіти. Для вироблення загального плану роботи були проведені у Києві на початку квітня – перший, а у серпні 1917 р. – другий Всеукраїнські педагогічні з’їзди, які виробили програму перебудови системи освіти в Україні.

Як зазначала С. Русова: “... учительство гаряче взялося за працю... висловлено необхідність негайно складати підручники для початкової й середньої шкіл, утворено в Києві товариство розповсюдження шкільної освіти на Україні. Трохи пізніше заснувалася дуже енергійна “Головна Українська Шкільна Рада”, вироблялись пляни, як саме переводити українізацію шкіл по всій Україні...” [20, с. 143].

Проте на перешкоді українізації постали великі труднощі – відсутність досвіду роботи, не вистачало педагогів та підручників, опір упровадженню української мови викладання з боку шовіністично налаштованих кіл. С. Русова, яка в українському уряді безпосередньо займалася цим питанням, очолюючи відділи позашкільної освіти та дошкільного виховання, жалілася: “Скоро я побачила, що знаю її [справу українізації] добре теоретично, та не маю досвіду, як провадити її практично на цілому терені величезної України” [20, с. 144].

Однак, незважаючи на труднощі у роботі, результати щодо впровадження української мови у сферу навчально-виховних закладів виявилися досить непоганими. Перша Українська гімназія почала свою роботу вже 19 березня 1917 р. у Києві, а протягом 1917/1918 навчального року по Україні відкрилося 30 українських гімназій [7, с. 15].

У Кам'янці-Подільському, завдяки завзятій праці Олімпіади Пашенко та її колег, з 1 вересня 1917 р. було розпочато навчання українською мовою у початковій школі, з 1 вересня 1918 р. відкрито українську гімназію імені С. Руданського, а 22 жовтня 1918 р. розпочав роботу Кам'янець-Подільський державний український університет [24, с. 139].

Жіночі гімназії, заклади відомства Імператриці Марії після падіння царату були переведені у відомство Міністерства народної освіти. При цьому наплив бажаючих навчатися у них не зменшився. Наприклад, до Житомирської жіночої гімназії Св. Анастасії на 1917/1918 навчальний рік поступила 241 заява, а на наступний 1918/1919 навчальний рік надійшло 277 заяв переважно від доньок чиновників, службовців, міщан та незначна частина від селян [6].

Першою українізованою вищою школою став Фребелівський Інститут у Києві, який займався підготовкою працівників дошкільних закладів. При ньому завдяки активній роботі С. Русової вдалося відкрити український відділ. Але бажаючих навчатися українською мовою виявилось мало. Про труднощі, з якими проходив процес українізації даного навчального закладу, С. Русова згадувала так: “... найголовніше – не було слухачок, ми викладали для 10–12 слухачок і раз-у-раз із розпачем я питала себе: де ж наші українки? Всі в партійній роботі? Адже ж праця керівниці в селянських дитячих садках мала мати таке величезне культурне значення в свідомих руках. І дивно було, що для українізації дитячих садків щодо вибору праць, матеріалу найбільше зробила людина, що сама по-українському ніколи не говорила, що була цілком російського виховання – пані Лавриненко; працюючи по дитячих організаціях під час війни в “Союзи міст” (де давав напрямок

Д. Дорошенко), ця жінка внесла в український дитячий садок справді українські етнографічні елементи в дитячі праці, ігри, співи..." [19, с. 180].

Революційні події 1917 р., окрім усього іншого, сприяли відродженню культурного життя українського народу. Одним з перших кроків до відродження національної культури стало створення професійного театру на теренах України. 24 квітня 1917 р. постав Комітет українського національного театру. Його членами були: М. Грушевська, Л. Старицька-Черняхівська, В. О'Коннор-Вілінська, О. Стешенко, М. Заньковецька та Н. Дорошенко [25, с. 388].

Для успішної роботи Комітет організував кілька відділів: комісію з завідування трупом, драматичну школу, робітничий театр, літературно-репертуарну комісію.

11 вересня 1917 р. розпочав роботу Театральний відділ Генерального Секретаріату УЦР на чолі з М. Старицькою, Л. Старицька-Черняхівська очолила видавничу секцію, В. О'Коннор-Вілінська – літературну.

8 жовтня 1917 р. Л. Старицька-Черняхівська, М. Старицька, Н. Дорошенко зорганізували Першу народну драматичну школу в Україні.

За аналогією з Комітетом українського національного театру діяв організаційний Комітет із заснування Української Академії мистецтв.

К. Антонович (дружина Д. Антоновича) та Г. Антонович (сестра Д. Антоновича) сприяли якнайшвидшому затвердженню статуту Академії. К. Антонович згадувала: "Ми залишились з його сестрою Галею і майже зразу рішили, що нам треба щось зробити, щоб статут Академії таки затвердили! Переговорити треба для цього з міністрами Центральної Ради. Міністри це майже всі були наші добрі знайомі, які бували чи в нас, чи в Галі. Ми рішили з ними поговорити і вияснити їм чому так важно ствердити статут, щоб швидше зробити відкриття Академії і почати навчання. Ми пішли на засідання Ради і на перерві побачились і переговорили з міністрами. Кожен з них розумів, що цю справу таки треба негайно провести. За кілька день на засіданні був Устав Академії затверджений..." [1, с. 189].

Урочисте відкриття Академії відбулося 22 листопада 1917 р. Це був перший навчальний заклад в Україні, що одержав статус державного, а 18 грудня 1917 р. Центральна Рада ухвалила закон "Про Українську Академію мистецтв" [15, с. 33].

Залучалися до громадсько-політичного життя і представниці інших національностей та народів. Так, на З'їзді Поневолених Народів

Росії, який проходив у Києві у вересні 1917 р., були присутні представниці учительської спілки від кримських татар – Е. Шабарова та А. Ісхакова. Також серед учасників з'їзду були: безпартійна представниця Білорусії – П. Мядзіякко та делегатка від Росії з дорадчим голосом Н. Островська – представниця більшовицької партії.

Крім того, багато жінок, які не були членами УЦР, займали різного роду адміністративні посади.

Так, С. Вольська (1894–1946) працювала референтом у Центральній Раді, а також була активною діячкою українського жіночого руху протягом 20–30-х років ХХ ст. [25, с. 382].

Л. Скрипник – очолила комісію друкарських справ, працювала у комісії зі складання відозв та у комітеті Українського Національного Фонду [26, с. 40–43].

М. Грінченко (Гладіліна) (1863–1928) – член президії Українського національного з'їзду. Член ВУАН [26, с. 362].

Н. Суровцова (1896–1985) – з весни 1917 р. працювала в Умані як інструктор Центральної Ради. Восени повернулася до Києва і в УЦР обіймала посаду діловода у секретаріаті внутрішніх справ (у департаменті в справах біженців), згодом – завідувачка загального відділу Секретаріату закордонних справ [2, с. 366–367].

В. Радзимовська (1886–1953) у 1917 р. працювала на кафедрі фізіологічної хімії, практикувала як хірург і входила до відділу Центральної Ради, який згодом став Міністерством охорони здоров'я [18, с. 11].

Таким чином, жінки, працюючи у складі Української Центральної Ради, спрямовували свій потенціал на побудову міцної основи української державності.

Як писала З. Мірна: "Коли тепер у спогадах пригадується мені вся та колосальна робота, зроблена нами, українськими жінками в Центральній Раді, то з певністю можна твердити, що так працювати, як ми працювали, можна тільки раз у житті. Працювати при тих умовах не підготовленості, при малому досвіді. З людьми, котрі цього досвіду мали, може, ще менше, при велетенських масштабах праці і тільки з беззастережною вірою в її конечність, з безмежною відданістю її ідеї, з відданістю да самозабуття! І хоча не дала та праця тих результатів, яких ми від неї чекали, не привела нас до закріплення нашої державності, але була вона потрібна для Батьківщини, як буде потрібна для відновлення нашої держави праця наступних жіночих поколінь" [22].

В цілому важкі часи Першої світової війни та розгортання революційних подій 1917 р. призвели до значного поступу у сфері забезпечення прав жінок, значно розширили можливості реалізації жіночого

потенціалу. Як зазначала С. Русова: “У такий природний життєвий стан перейшла українська жінка від інстинктивно несвідомого вузького родинного життя до широкої діяльності добре освіченої виховниці й громадянки, якій український нарід завдячує немало в своїх змаганнях як до освіти, так і до волі, до свого національного і соціального визволення” [21, с. 11].

Отже, жінки-члени Центральної Ради, голови відомств та відділів, члени політичних партій, делегатки з'їздів, національних конгресів, секретарки, референти, друкарки, перекладачки, стенографістки, телефоністки – всі вони, працюючи на тих чи інших посадах, виконували безліч буденної роботи, без якої політичне та громадське життя було неможливим. Кожна з них зробила власний внесок у спільну справу – справу побудови української держави.

Література

1. Антонович К. З моїх споминів / К. Антонович. – Вінніпег, Літопис ВУАН. – 1966, 1967, 1972, 1973.
Ч. 2 – 5 (24–27). – С. 181–240.
2. Балицька О. Деякі питання державотворчої діяльності української інтелігенції (березень 1917 – квітень 1918) / О. Балицька // Розбудова держави. – 1993. – № 11. – С. 28–35.
3. Богачевська М. Дума України – жіночого роду / М. Богачевська. – К. : Воскресіння, 1993. – 112 с.
4. Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884–1939 / М. Богачевська-Хомяк. – К. : Либідь, 1995. – 424 с.
5. Верстюк В. Діячі Української Центральної Ради : бібліографічний довідник / В. Верстюк, Т. Осташко. – К., 1998. – 256 с.
6. Державний архів Житомирської області, ф. 79, оп. 1, спр. 142, 152.
7. Зубалій О. Д. Освітній рух в Україні у добу національно-державного відродження (1917–1920 рр.) / О. Д. Зубалій, Д. С. Рященко // Український історичний журнал. – 1998. – № 3. – С. 12–23.
8. Касьянов Г. В. Українська інтелігенція на рубежі XIX–XX ст.: Соціально-політичний портрет / Г. Касьянов. – К. : Либідь, 1993. – 176 с.
9. Ликвідація ведомства Императрицы Марии // Волянь. – 1917. – 9 марта.
10. Лісевич І. Т. Польська національна меншина в Наддніпрянській Україні (1864–1917 рр.) / І. Т. Лісевич // Український історичний журнал. – 1997. – № 2. – С. 49–51.
11. Миронець Н. Жінки в Українській Центральній Раді / Н. Миронець // Слово і час. – 1996. – № 8–9. – С. 52–55.
12. Мірна З. Праця жіноцтва в Українській Центральній Раді // Жінка. – 1937. – Ч. 10.

13. Мірна З. Жінка в Українській Центральній Раді / З. Мірна // Жіноча доля : альманах на рік 1929. – Коломия, 1928. – С. 12–13.
14. Общество для распространения просвещения между евреями в России // Южный край. – 1917. – 23 февраля.
15. Осташко Т. С. З історії літературно-мистецького життя в Україні за часів Центральної Ради / Т. С. Осташко // Український історичний журнал. – 1998. – № 3. – С. 24–38.
16. Петришина Л. Роль жінок у діяльності Української Центральної Ради / Л. Петришина // Українська Центральна Рада: поступ націєтворення та державобудівництва. – К. : Українська видавнича спілка, 2000. – С. 285–293.
17. Польская жизнь. Съезд польских женщин // Киевская мысль. – 1917. – 5 мая.
18. Розгін І. Валентина Радзимовська. Короткий нарис життя та наукової й громадської її діяльності / І. Розгін. – Вінніпег, 1968. – 48 с.
19. Русова С. Мемуари. Щоденник / С. Русова. – К. : Поліграфкнига, 2004. – 544 с.
20. Русова С. Мої спомини / С. Русова. – К., 1996. – 208 с.
21. Русова С. Наші визначні жінки: літературні характеристики-силуети / С. Русова. – Виніпег, 1945. – 107 с.
22. Смоляр Л. Жіночі долі в контексті історії української державності [Електронний ресурс] / Л. Смоляр. – Режим доступу: [http://file:///C:/Users/pc1/Downloads/eine_2000_7_5%20\(1\).pdf](http://file:///C:/Users/pc1/Downloads/eine_2000_7_5%20(1).pdf). – Назва з екрана.
23. Солод Ю. Державотворчі й націєтворчі магістралі в політичній та мистецькій практиці Людмили Старицької-Черняхівської / Ю. Солод // Українська Центральна Рада: поступ націєтворення та державобудівництва. – К. : Українська видавнича спілка, 2000. – С. 71–80.
24. Сохацька Є. І. Олімпіада Пащенко – діячка освітянського руху початку ХХ ст. / Є. І. Сохацька // Перша Могилів-Подільська краєзнавча конференція : матеріали та доповіді. – Могилів-Подільськ, 1996. – С. 136–140.
25. Суровцова Н. Спогади / Н. Суровцова. – К. : Видавництво ім. Олени Теліги, 1996. – 432 с.
26. Українська Центральна Рада: документи і матеріали : у 2 т. – К. : Наукова думка, 1996–1997. – Т. 1. – 588 с.; Т. 2. – 422 с.
27. Хорунжий Ю. У тузі за Батьківщиною / Ю. Хорунжий // Зона. – 1993. – № 4. – С. 237–240.